

PRIJS 25 CENTS.

théo van doesburg

WAT is DADA?

? ? ? ? ? ? ?

Šta je DADA?

Teo van Dusburg (1923)

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Theo van Doesburg

ŠTA JE DADA?

1923.

Theo van Doesburg (Christian Emil Marie Küpper, 1883–1931),
„Wat is Dada?“, pamflet u izdanju časopisa *De Stijl*, Den Haag,
1923. Kurt Schwitters (1887–1948), Theo van Doesburg, In
memoriam, originalno bez naslova (1931), *De Stijl*, januar 1932;
„Dadaismus in Holland“, *Merz*, no. 1, januar 1923.

Preveo i priredio: Aleksa Goljanin, 2016.

<http://anarhija-blok45.net>
aleksa.goljanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

Theo van Doesburg (1883–1931)

Nelly-Pétron van Doesburg (1899–1975)

Foto: Lucia Moholy, Weimar, 1921–1922.

ABONNEERT U OP

MÉCANO

Internationaal tijdschrift voor geestelijke
Hygiëne en néo-dadaïsme

ONDER LEIDING VAN

I. K. BONSET.

PRIJS f 5.— per jaar.

RIJK GEILLUSTREERD.

PRÉCIEUS UITGEVOERD.

UITGEGEVEN DOOR
„DE STIJL“ — KLIMOPSTRAAT 18 — DEN HAAG.
VRAAGT PROEFNUMMERS.

Tekst najave sa poslednje stranice pamfleta:

Preplatite se na

MÉCANO

Međunarodni časopis za mentalnu higijenu i neodadizam

Ureduje

I. K. Bonset (Teo van Dusburg)

Cena 5 guldena godišnje

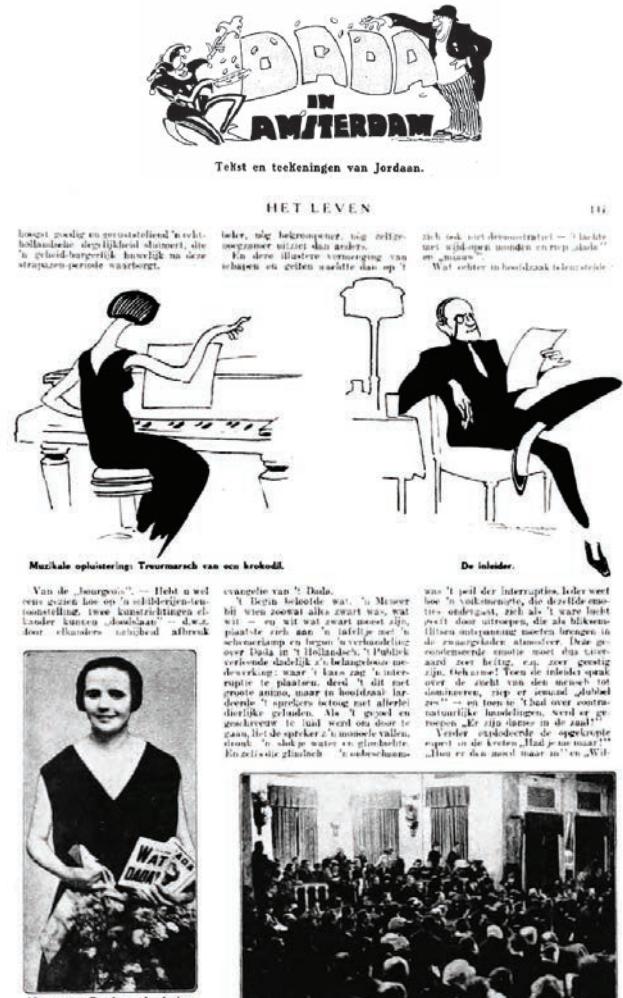
Bogato ilustrovano

Vrhunska izrada

Izdavač

„De Stijl“ (De Štil) – Klimopstraat 18 – Den Haag

Tražite probne primerke.

dezen? Welnu, iets dergelijks gehoorde hier (in strikt figuratieve zin dan!). Je zou nu zeggen, dat de burgeren trots waren op deze artistieke-revolutionaire aanstellerij, op z'n voordeel mocht uitkomen. Niet zo zonder waar. 't Is oordeel er over z'n heldhaftigheid, z'n patriottische winterjas-met-lauwes ledenkrang en z'n onverbeterbaar gezicht, dat missera-

de zweeslag in 't gezicht der aanwezigen — bracht 't publicitair niet tot bezinning. 't Stond niet vooraleen op, om de zwart-witte mensche achter de enklaven te smijnen — 't verjaderde hem Bruckhoens". Toen was 't regian van de volkshuis oplagedrukt. Eindelijk werd er weer gloed en genooidheid en zult dit was maar zoouzo, want als die lichtten aanzingen verstoonden

Zagлавље i друга странica (од укупно три) члanka o dadaističkoj večeri u Amsterdamu, iz bulevarskog magazina *Het Leven* (Život), od 23. I 1923. Ceo članak: <https://www.kunstgeografie.nl/dada-yeldtocht/dadaachtergr4.htm>

3

10

HOLLAND IST DADA

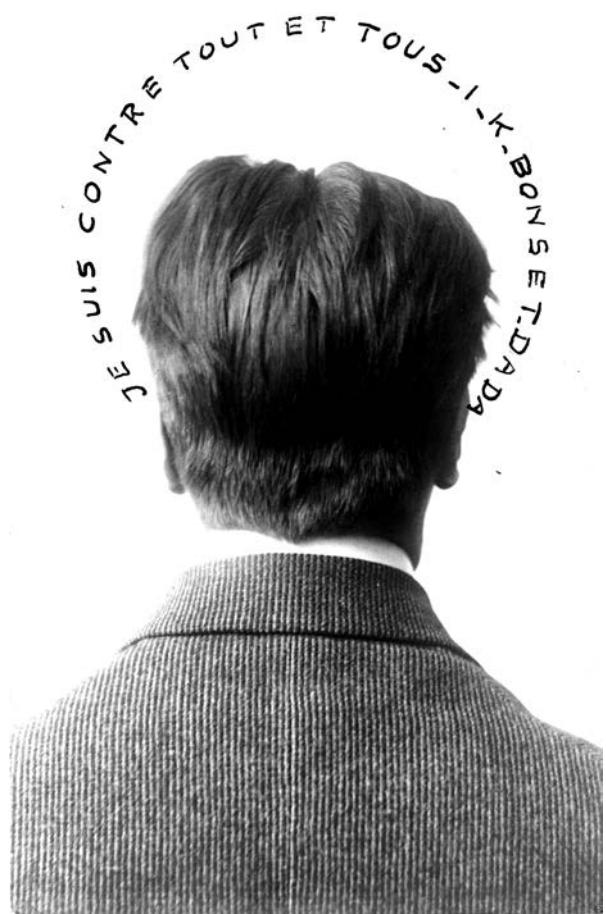
Uvod 5

TEO VAN DUSBURG: ŠTA JE DADA? (1923) 7

KURT ŠVITERS: TEO VAN DUSBURG I DADA (1931) 17

KURT ŠVITERS: DADAIZAM U HOLANDIJI (1923, odlomak) 23

Bibliografska napomena 27

I. K. Bonset (Theo van Doesburg), „Je suis contre tout et tous
(Ja sam protiv svega i svakoga)“, januar 1921.

tical Anthology, ed. Dawn Ades, University of Chicago Press, 2006, „Dadaism in Holland“, str. 285–296; u drugačijem prevodu, Kurt Schwitters, *Myself and My Aims: Writings on Art and Criticism*, eds. Megan R. Luke and Timothy Grundy, University of Chicago Press, 2021, str. 132–138.

Hubert F. van den Berg, *The Import of Nothing. How Dada Came, Saw and Vanished in the Low Countries (1915–1929). Crisis and the Arts. The History of Dada. Volume VII.* Farmington Hills: G. K. Hall & Co, 2002. PDF: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/8466> ili u archive.org.

Jed Rasula, *Destruction was my Beatrice: Dada and the Unmaking of the Twentieth Century*, Basic Books, 2015, naročito poglavlja 11–12, „New Life“ i „Yes No“, str. 215–245–269. Dostupno kao PDF, između ostalog i na <http://monoskop.org/Dada>.

Joost Baljeu, *Theo van Doesburg* (monografija i dobar izbor Dusburgovih tekstova), Macmillan Publishing Co., New York, 1974, <https://aaaaarg.fail/thing/630e0f059ff37c4c1a2e81d8>

Gladys Fabre, Doris Wintgens Hüptte (eds.), *Van Doesburg & the International Avant-Garde: Constructing a New World*, Tate Publishing, London, 2009.

AG, februar 2016 (2023).

„Dada je jedino efikasno sredstvo koje će vas izlečiti od proliva umetnosti i logike. Dada je pampur na flaši vaše gluposti. Nemojte onda gubiti iz vida da olovni mozak vaše dijalektike nije dovoljno porozan da bi u sebe propustio makar jednu živu i pokretljivu ideju, makar jednu misao sazdanu od leda i vatre...“ — I. K. Bonset (Theo van Doesburg), „Manifest protiv umetnosti i čistog razuma“ (Antikunstenzuivereredemanifest),

Mécano 1 („yellow“), 1921.

Na slici: Theo van Doesburg, na balu Bauhausa, Berlin, 1922.

Uvod

Ovaj pamflet, najavljen kao predavanje iz „dadazofije“, bio je čitan i distribuiran na velikoj holandskoj dadaističkoj turneji, koju su Teo van Dusburg (pravilnije, Dusburgh), Neli van Morsel (Nelly-Pétro van Moorsel, kasnije Doesburg), Kurt Šviters (Kurt Schwitters) i Vilmoš Husar (Vilmos Huszár) organizovali 1923. Turneja je trajala od 10. januara do 14. februara i obuhvatila je osam gradova, s nešto više nastupa, koji su privukli veliku pažnju publike i štampe. Na turneji su trebalo da učestvuju još neki dadaisti – od 1919, sve do prerane smrti 1931, van Dusburg je bio u najprisnijem kontaktu sa Arpom, Sofi Tojber, Carom, Hausmanom, Rihterom i Švitersom – ali, sticajem okolnosti, samo je ovaj poslednji mogao da se pridruži holandskoj posadi. Teo je bio zadužen za predavanje, Neli je (najavljen kao Petro) svirala Satija („Rag Time Parade“, prekrštena u „Dada-Rag-Time“) i druge avangardne kompozitore, Vilmoš je projektovao senke svojih mehaničkih figura, a Šviters je, kao gost iz Nemačke i čovek od iskustva, trebalo da direktno demonstrira prirodu dade – tako što bi u određenom trenutku, posle Teovog predavanja iz „dadazofije“, bez najave, na dogovoren znak, počeo da laje, sa svog mesta u publići. Lajao je toliko glasno i prodorno, da je na prvoj večeri, u Hagu, nekoliko osoba palo u nesvest. Drugom prilikom je, opet na dogovoren znak (Teo za govornicom, smrtno ozbiljan, u crnom smokingu i sa belim pudrom na licu, prinosi ustima čašu vode), počeo da trese nos. Taj deo programa je varirao, iz nastup u nastup, sve dok je Šviters mogao da sedi u publići neprimećen; glas o neobičnoj turneji se brzo širio, publika je

posle prvih nastupa donekle znala šta može da očekuje, a u Utrehtu će neki dobri građani, revoltirani van Dusburgovim pamfletom (naročito delom koji je napisao Teov dadaistički alias, I. K. Bonset) pokušati da im naprave zasedu – bezuspješno (videti Švitorsova sećanja, iz nastavka bukleta). Švitorsova uloga se inače nije svodila samo na tu tačku; u drugom delu programa je čitao neke svoje tekstove, da bi onda, pošto publika uglavnom nije razumela nemački, izvodio svoje „apstraktne poeme“ – što je bio samo nastavak zvučnog urnebesa koji je prethodno pravio iz publike. Posle toga bi obično usledila opšta pomenjna, koja se ponekad razvijala u diskusije (uslovno rečeno), ponekad u tuče. Bila je to i poslednja velika dadaistička manifestacija, koja je izazvala opštu pažnju u nekoj sredini, i koja praktično zaključuje period povezanih dadaističkih aktivnosti, koji je započeo 1916.

AG

Bibliografska napomena

Ovo izdanje je pripremljeno na osnovu engleskog prevoda Michaela Whitea, Theo Van Doesburg, *What is Dada? and Other Dada Writings*, Atlas Press, London, 2006, i francuskog prevoda Marca Dachya, „Qu'est-ce que Dada?“, *Archives Dada: Chronique* (Hazan, 2005); takođe, za Švitorsov tekst, na osnovu engleskog prevoda Ralphi Manheima, „Theo van Doesburg and Dada“, *The Dada Painters and Poets: An Anthology*, ed. Robert Motherwell, George Wittenborn Inc., 1951 (1967), Harvard University Press, 1981, str. 275–276; i francuskog prevoda Marca Dachya, „Van Doesburg: 'La vie est une invention extraordinaire'“, *Archives Dada: Chronique*, Hazan, 2005, str. 366–367.

VELIKO HVALA MAJKLU VAJTU, koji mi je poslao svoj prevod teksta „Šta je dada?“! Izdanje Atlas Press je u međuvremenu postalo raritet, prilično skup, tako da je to bio spas.

Michael White, Professor of History of Art: <https://www.york.ac.uk/history-of-art/staff/white/>

Michael White, *Generation Dada The Berlin Avant-Garde and the First World War* (Yale University Press 2013): <http://yalebooks.co.uk/display.asp?k=9780300169034>

David Hopkins & Michael White, *Virgin Microbe: Essays on Dada* (Northwestern University Press, 2014): <http://www.nupress.northwestern.edu/content/virgin-microbe>

IZBOR IZ DOSTUPNE BIBLIOGRAFIJE:

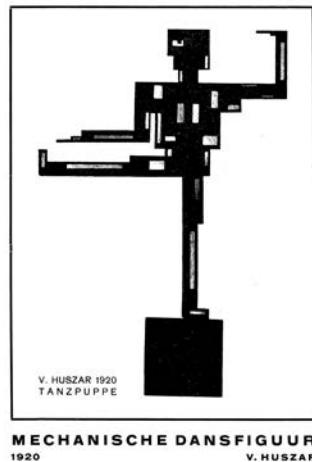
Originalni pamflet iz 1923: http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/Wat_is_dada/index.htm

Kurt Schwitters, *Merz no. 1: Holland Dada*, januar 1923. Prvi broj Švitorsovog časopisa, u celini posvećen dadaističkom upadu u Holandiju, sa jednim van Dusburgovim prilogom („Dadaismus“). Original: https://monoskop.org/images/o/09/Merz_1_Holland_Dada.pdf. Eng., *The Dada Reader: A Cri-*

začuđeno: „Zašto dadaisti ne dođu da nam predstave Dadu?“ Obratite pažnju, upravo u tome se sastoji prefinjenost naše kulture (*u originalu na holandskom*, „Geraffineerde van onze Kultuur“): neki dadaista, samo zato što je dadaista, ne može da probudi i umetnički pročisti dadaizam koji drema u publici. Da li me razumete? (*U originalu na holandskom*, „Begrijp U dat?“) *Und alle Euter läuten.*¹⁹ Obratite pažnju, sadašnje vreme je, po našem mišljenju, dada, ništa drugo nego dada. Imali smo klasičnu antiku, gotički srednji vek, renesansu, bidermajer i dadaističko novo doba. Naše vreme se zove dada. Živimo u doba Dade. Nalazimo se u periodu dade. Ništa nije tako karakteristično za naše doba kao dada.

Najzad, naša kultura je dada. Nijedno drugo doba nije imalo tako ogromne tenzije kao ovo naše...

itd.

MERZ br. 1, str. 13.

¹⁹ U originalu, Šviters pravi besmislenu igru reči, počevši od „läutern“ (pročistiti) iz prethodne rečenice; ovde, izostavlja „r“ i to postaje „läuten“, zvoniti. Dobija se fraza složena po zvučnosti: „Und alle Euter läuten“; izgovara se „Und ale ojter lojten“; doslovno, „I sva vimena zvone“.

Šta je dada?

Možda ćete se upitati kako neku neupućen u dadaizam, neki nedadaista¹, može da vam priča o dadi.

Dada: strah i trepet klupske buržuja, umetničkih kritičara, umetnika, uzgajivača kunića, Hotentota – i ko zna koga još.

Jedna takva tema verovatno je poslednja koja zaslužuje ozbiljno predavanje, što mi ionako nije na kraj pameti.

Zadovoljiću se ako, iz obaveze prema priateljima, uspem da osvetlim dadaistički odnos prema životu. To mi izgleda narocito u važno u zemlji koja je još od 1880. hermetički zatvorena za svaki novi izraz života.

Bilo bi zaista pretenciozno s moje strane kada bih mislio kako se tajna dade može učiniti *intelektualno pojmljivom*.

To je nemoguće i to je nešto što ni samim dadaistima nije uspelo.

Dada je lice.

Dada želi da bude življena.

Dada ne želi nikakvu intelektualnu razumljivost.

¹ Kao vodeći predstavnik „neoplasticisma“ (uz, naravno, Pita Mondrijana) i urednik časopisa *De Stijl* – čiji su geometrijski modeli i stroga, redukcionistička filozofija delovali kao sušta suprotnost dadi – Teo van Dusburg je „zvanično“ bio samo dadaistički simpatizer, kao što se ovde predstavlja, iako je i u tom svojstvu bio veoma aktivan, kao živa spona između dade i nekih konstruktivističkih tendencija. Ali, imao je i svoje dadaističko lice ili masku: I. K. Bonseta, s kojim ćemo se upoznati u nastavku. Povremeno bi se tu pojavio i izvesni Aldo Kamini (Aldo Camini), ali Bonset je bio mnogo zastupljeniji. (Sve napomene, osim f. 8 i 10: AG.)

Dada kategorično odbacuje svaku logičnu vezu između ideja.

„Dada“, kaže Rihard Hilzenbek, „pušta da joj pogledi na svet cure kroz prste, dada je duh koji pleše iznad sveta i njegovih moralnih sistema. Dada je velika paralela relativističkim filozofijama našeg doba; dada nije aksiom; dada je stanje duha, nezavisno od svih škola i teorija, koje se obraća samoj individualnosti, a da je pri tom ne oštećuje. Dada se ne može svesti na principe.“²

Pitanje koje se stalno postavlja dadaistima, „Šta je dada?“, jeste teoretsko i na njega je nemoguće odgovoriti, kao i na pitanja o svim drugim životnim pojavama.

Odgovor na pitanje „Šta je dada?“ mogla bi biti samo neka spontana akcija.

Pogrešno je misliti kako dada spada u kategorije novih umetničkih formi, kao što su impresionizam, futurizam, kubizam, ekspresionizam, itd.

Dada nije umetnički pravac.

Dada je neposredno kretanje života, koje se sukobljava sa svime za šta umišljamo da je od vitalnog značaja.

Dada ne postavlja nikakva pitanja.

Dada je pobijanje opšteprihvaćenog shvatanja života.

Dada je najsnažnija negacija svih kulturnih merila.

Pravi dadaista ne zauzima nijedno stanovište, ni u umetnosti, ni u politici, ni u filozofiji, ni u religiji.

U svim tim znamenjima jedne budave pseudokulture, dadaista vidi samo prevaru. Svaka marka ima prođu, dok se ne izmisli sledeća.

U tim izmišljotinama koje nas odvlače od stvarnosti – i koje možemo zvati Tao, Om, Brama, Jahve, Bog, broj, duh,

Naša publika oseća da je DADA i veruje da mora vrištati dadu, vikati dadu, šaputati dadu, pevušti dadu, urlikati dadu, psovati dadu. Čim bi neko od nas, nosilaca dadaističkog pokreta u Holandiji, kročio na binu, to bi bilo uspavane dadaističke nagone publike i ona nas je dočekivala dadaističkim zavijanjem i škrutanjem zuba. Ali mi smo vaš kućni dadaistički orkestar i sada čemo vam otprašiti nešto.

DADA KOMPLET

(ispisano naopačke, za 180 °)

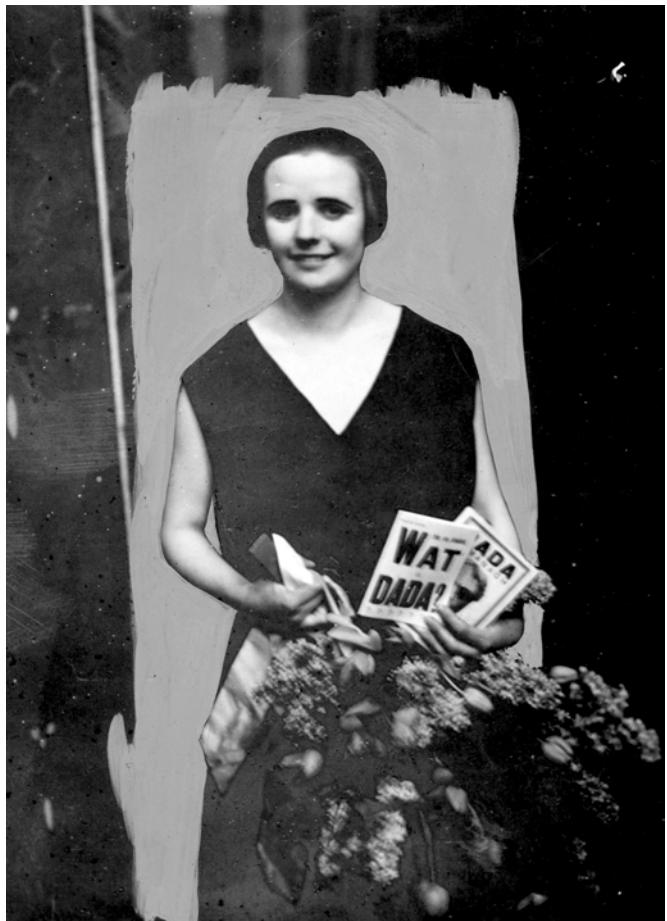
Pripremićemo za njih jedno strašno Menetekel (*zlokobni natpis na zidu*), iz nas će pokuljati špigelgasedadaistički¹⁸ duh velikih URDADA: hansa arpa i TRISTANA CARE, i dok iznad svih glava bukti plavičati plamen, u ogledalu će svako moći jasno da pročita ime PRA (Arp). Mi trubimo, mi recitujemo DADU, publika radi DADU (*u originalu na holandskom i francuskom*, „het publiek fait DADA“). Mi budimo, budimo, budimo. DADA budi.

Mi budimo uspavani dadaizam masa. Mi smo proroci. Izvlačimo zvuke dadaističke lepote iz gomile naših slušalaca kao iz frule. Kao more. Kao koza bez rogova. Čak je i policijski komesar, koji danas nije naša publika već predstavnik državnog poretku suprotnog dadaističkom, potresen snagom dade. Osmeh mu zatitra na službenom licu kada kažem: „DADA je moralna ozbiljnost našeg vremena!“ Kao rogovi bez proroka. Osmehne se samo na trenutak, ali mi smo to primetili, mi, nosioci dadaističkog pokreta u Holandiji.

Dozvolite mi da nas predstavim. Obratite pažnju, mi smo (*u originalu na holandskom, kao i u nastavku*, „Kijk eens, wij sijn...“) Kurt Šviters, ne dada, već MERC; Teo van Dusburg, ne dada već *Stil* (de Stijl); Petro van Dusburg, nećete verovati, ali ona sebe naziva dadom; i Husar, ne dada, već *Stil*. Pitate

¹⁸ Aluzija na Spiegelgasse 1, „Sokak ogledala“, u Cirihu, adresu Kabarea Volter.

² Richard Huelsenbeck, „Einleitung“, *Dada Almanach*, 1920 („Uvod“ za *Dada alamanah*).

Nelly van Doesburg, sa primerkom ovog pamfleta i *DADA almanaha* Riharda Hilzenbeka (1920); obrađena fotografija iz članka „Dada in Amsterdam“, L. J. Jordaan, *Het Leven*, Amsterdam, 23. I 1923.

itd. – dada vidi samo različite etikete iste robe, koja se „razvila iz ničega“ i nameće ljudima uz mnogo tam tamova i bum bumova.

Dada poriče bilo kakav uzvišeni duhovni sadržaj, u životu, umetnosti, religiji, filozofiji ili politici.

Za dadaistu, ceo taj balast počiva na dve stvari: na reklami i sugestiji.

Prema dadaisti, ljudski rod, zbog svojih fetišističkih nagona, sklon je zaslepljivanju određenim prepoznatljivim znacima, koji služe kao reklame i koji se toliko ponavljaju da ostavljuju neizbrisiv utisak. Religija koristi krst, zubna pasta „Odol“ zakriviljenu tubu, Niče guste brkove, Oskar Vajld homoseksualnost, a Tolstoj kaftan i sandale! Dada ne želi da stvara preobraćenike. Dada je dovoljno iskusna da bi znala kako se mase mogu vezati za „ništa“, samo ako se njeni atavistički nagoni probude sugestivnom reklamom.

U svakoj dogmi, u svakoj formuli, dada vidi klin kojim pokušavamo da zakujemo truli, probušeni čamac (našu zapadnu kulturu).

Dada je najneposredniji izraz našeg bezobličnog doba i želi da i sama bude takva. Dada nema ambiciju za večnošću. Dada se „slaže sa svetom pedeset posto“. Pošto u svemu vidi prevaru, proglašava svet bankrotiranim. Dada bi se mogla nazvati anacionalnim izrazom kolektivnog životnog iskustva čovečanstva iz poslednjih deset godina.

Ono što je u čovečanstvu ostalo latentno, pronalazi svoj izraz u dadi.

Dada je oduvek postojala, ali je prvi put otkrivena u ovo naše doba.

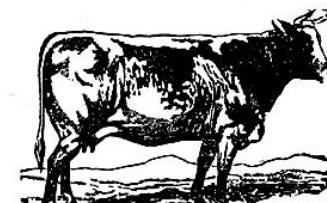
„Dadaista“, kaže Raul Hausman, „ne doživjava svet na naivan način: ni Bog, ni otac, ni neki učitelj ne mogu ga kažnjavati... Dada je praktična detoksikacija sebe, moderno evropsko stanje, antiistočnjačko, antidalekostočnjačko, nemagijsko. Dada je kli-

ca nove vrste ljudi: kao odbacivanje moralističkog srednjovekovno-hrišćanskog jarma greha, dada je negacija dosadašnjeg poimanja života ili kulture, koja nije tragična već istrošena.³ Dadaista, prema tome, ne preuzima nikakvu odgovornost za našu kulturu. Dadaisti su dobro poznate sve postavke i pretpostavke naše kulture, u kojoj su za njega „ljudskost i varvarstvo jedno te isto“. Poznate su mu sve mahinacije i trikovi naših elementarnih životnih interesa. On tačno zna kako se fabrikuje duh. Iz svete averzije prema kulama od slonovače naših „velikih ljudi“, on i ne pokušava da bude umetnik, filozof ili reformator. Oslobođen od ambicije za slavom ili društvenim uspehom, on je najslobodniji, najsmireniji, naručavnoteženiji čovek na svetu.

Dadaista, međutim, priznaje ljudskom rodu neke pozitivne vrednosti: instinkt za dominacijom i potrebu za uzajamnim proždiranjem. Svi etički motivi – dobrota, milosrđe, sažaljenje, itd. – za dadaistu su samo maske koje sakrivaju pravu prirodu ljudi. U pozitivne vrednosti dadaista ubraja i „karakter“, u smislu da možemo napredovati toliko da živimo i ponašamo se bez lažnih izgovora i skrivenih namera.

Prema Rihardu Hilzenbiku, „Dada se oslanja na sebe i postupa u skladu sa sobom, kao što to radi i Sunce kada se penje na nebo ili drvo kada raste. Stablo ne raste tako što želi da raste. Dada ne opterećuje svoje postupke nijednim motivom usmerenim na neki 'cilj'. Dada ne gaji u sebi nikakve apstrakcije, u obliku reči, formula i sistema, koje bi trebalo primeniti na ljudsko društvo. Nisu joj potrebni nikakvi dokazi i opravdanja, ni pomoću formula, niti pomoću sistema. Dada je sušta kreativna akcija. Dada je porodila tromost i tempo ovog vremena pravo iz svoje glave – dada je izrazito civilizujuća, ali je u stanju da

³ Raoul Hausmann, „Dada is mehr als Dada“ (Dada je više od dade), *De Stijl* 4, n. 3, maj 1921; *Courrier Dada*, Le Terrain Vague, Paris 1958; Alia, Paris, 1992; *Am Anfang war Dada*, Anabas, Steinbach, 1972 (1970).

ISMUS IN HOLLAND

DADA

in Holland ist ein Novum. Nur ein Holländer, I. K. BONSET, ist Dadaist. (Er wohnt in Wien.) Und eine Holländerin, PETRO VAN DOESBURG, ist Dadaistin. (Sie wohnt in Weimar.) Ich kenne dann noch einen holländischen Pseudodadaisten, er ist aber kein Dadaist. Holland aber,

HOLLAND IST DADA

Odlomak iz časopisa Merz br. 1, iz januara 1923, u celini posvećenog dadaizmu u Holandiji.

DADAIZAM u Holandiji

DADA je u Holandiji novost. Samo je jedan Holandjanin, I. K. BONSET, dadaista. (On živi u Beču.) I samo je jedna Holandanka, PETRO VAN DUSBURG, dadaistkinja. (Ona živi u Vajmaru.) Znam i jednog holandskog pseudodadaistu, ali on nije dadaista. Holandija, međutim,

HOLANDIJA JE DADA.

Naš dolazak u Holandiju bio je kao veliki trijumfalni marš. Cela Holandija je sada dada, zato što je već bila dada.

čestitala i nama i samoj sebi, s modricama ispod očiju i raskrvavljениm nosevima. Bio je to nezabeležni dadaistički trijumf.¹⁷

Voleo bih da sam mnogo više družio s jednim tako nadarenim dadaistom kao što je bio van Dusburg. Svetski dadaizam je u van Dusburgu izgubio jednog od svojih najvećih mislilaca i boraca.

Kurt Šviters, *De Stijl*, januar 1932,
poslednji broj, posvećen Teu van Dusburgu.

T. van Doesburg i K. Schwitters, *Kleine Dada Soirée*, 1922.

¹⁷ U jednom pismu iz 1946., pisanom na „pomalo nesigurnom engleskom“ (Jed Rasula), Šviters se još jednom osvrnuo na to veče: „U Utrehtu (29. I 1923), popeli su se na binu i predali mi gomilu uvenulog cveća i krvavih kostiju i počeli da čitaju nešto svoje, umesto nas, ali Dusburg ih je sve gurnuo u onu rupu u kojoj sedi orkestar, a cela publika je počela da izvodi svoju dadu, bilo je to kao da je dadaistički duh ušao u stotine ljudi, koji su odjednom otkrili da su ljudska bića. Neli je zapalila cigaretu i povikala na publiku, pošto je publika bila vrlo dada, mi ćemo sada biti publika. Seli smo i gledali (kako se otimaju o) naše cveće i koske.“ Kurt Schwitters, pismo od 14. XI 1946, Getty Research Center, Los Angeles; navedeno u Jed Rasula, *Destruction was my Beatrice: Dada and the Unmaking of the Twentieth Century*, Basic Books, 2015, str. 255–256.

ograničenja svoje pojavnosti u vremenu sagleda istorijski; ona stavlja sebe u svoje vreme.“⁴

II

U ovom trenutku, to kako je, kada i gde nastao taj fenomen nad fenomenima, koji zovemo dada, nije od velikog značaja. Dada obiluje dokumentima. Mogao bih da vam pričam o prvim zloglasnim „soareima“ u *Kabareu Volter* u Cirihu; o tučama u *Galeriji Dada*; o velikim manifestacijama u Njujorku, Parizu i Berlinu; o dadaističkoj propovedi koju je takozvani Oberdada održao u Katedrali u Berlinu⁵; o skupu, održanom bez znanja štampe, u jednoj pariskoj katoličkoj crkvi⁶, itd., ali to vam neće približiti suštinu DADE.

⁴ Richard Huelsenbeck, „Einleitung“, *Dada Almanach*, 1920 („Uvod“ za *Dada alamanah*).

⁵ „Propoved“ koju je Johanes Bader „Oberdada“ (Johannes Baader, 1875–1955) održao u Berlinskoj katedrali, 17. XI 1918, pod naslovom „Ne dajete vi ni pet para za Hrista“ (Christus ist euch Wurst; doslovno značenje originalne fraze je mnogo grublje i može se prevesti na više načina), posle koje je bio uhapšen.

⁶ *Excursions & Visites Dada*, 14. IV 1921: program najavljen na inicijativu Andrea Bretona, kojim su pariski dadaisti hteli da odu dalje od teatarskih nastupa, koji su do tada za javnost već postali novi oblik zabave. Iako se program sveo na samo jednu „ekskurziju“, do neugledne crkve Sen-Žilijen-le-Povr, tekst letka je značajan kao pokušaj proširivanja aktivnosti dade na kritiku svakodnevnog života, odnosno, uvreženih modela percepcije i ponašanja; sve to najavljuje i kasnije letrističke-situacionističke preokupacije: „Dadaisti, koji će proći Parizom, u nameri da isprave nestručnost sumnjivih turističkih vodiča i cicerona, odlučili su da organizuju seriju obilazaka određenih mesta, naročito onih koja *postoje bez ikakvog pravog razloga*. — Pogrešno je insistirati na pitoresknom (Gimnazija Žanson-de-Saji), istorijski značajnom (hotel Monblan) ili na sentimentalnoj vrednosti (Mrtvačnica). — Igra još nije izgubljena, ali moramo delovati brzo. — Svojim učešćem u ovom prvom obilasku,

DADA nema otadžbinu i nacionalnost. Pojavila se iznenada, na različitim i najudaljenijim mestima, u Americi, Švajcarskoj, Francuskoj, Nemačkoj, itd., iz opšte potrebe za duhovnim samopročišćenjem.

Dada – ta reč, inače, ne znači ništa, i mogla je, kao što primećuje Hausman, da glasi i „Bebe, Sisi ili Lolo“⁷ – nije nastala *a priori*, iz bilo koje teorije. Nastala je iz opšteg suprotstavljanja celom našem načinu razmišljanja.

Dada se proširila praktično iz „ničega“, po velikom, ali ipak ograničenom prostoru, noseći sve sa sobom, da bi se na kraju kristalizovala u negaciju svih farmaceutskih životnih principa.

Dadaisti – u koje danas sebe rado ubrajaju najbolji i najinteligentniji ljudi (kao što su Ajnštajn, Čaplin i Bergson⁸) – jasno su, u skoro svim svojim manifestima, stavili do znanja da ne žele ništa, da ne znaju ništa i da su ništa.

„Dada“, piše Pikabija, „ne oseća ništa, ona je ništa, ništa, ništa.“

Ona je kao vaše nade: ništa.

Ona je kao vaš raj: ništa.

Ona je kao vaši idoli: ništa.

doprinećete mogućem poslu destrukcije i potrebi da nastavimo s našim radom, koji ćeće ohrabriti u svakom pogledu.“ Letak je bio dopunjeno raznim parolama i „oglasima“ („Siromaštvo je luksuz siromaha. Budite prljavi!“; „Perite grudi kao rukavice“; „Skratite nos, kao što skraćujete kosu“; „Distribucija svilenih čarapa za 5,85“, itd.). Taj pokušaj je bio oceњen kao „neuspeh“; ali, bio je to značajan neuspeh, zato što je nedostatak razumevanja i entuzijazma među samim dadaistima pokazao koliko neki među njima žude za „spektaklom opozicije“; samim tim, ovakvi „izleti“ bili su im „dosadni“. Nadrealisti će kasnije razvijati upravo takva iskustva, koja će onda voditi i do letrističkih-situacionističkih „prolazača“ (dérive) i „psihogeografijske“.

⁷ R. Hausmann, „Dada is mehr als Dada“, 1921, *op. cit.* „... Bebe, Sisi oder Ollolo...“

⁸ Iz pouzdanih izvora saznao sam da će i grupa francuskih dadaista biti primljena u Akademiju. (Nap. Theo van Doesburg)

Helma Schwitters, Nelly van Doesburg, Kurt Schwitters i Theo van Doesburg, za vreme turneje, Hag, januar 1923.

pokupljeni sa utrehtskog groblja. Jedan od te gospode je seo za moj sto i počeo da čita nešto iz neke ogromne Biblije koju je doneo sa sobom. Pošto nisam znao holandski, smatrao sam da je moja dužnost da pozovem van Dusburga, da razmeni koju prijateljsku reč s tim gospodinom.

Ali, nije bilo baš tako. Na sceni se pojavio van Dusburg. *Veni, vidi, vici.* Jednim pogledom je osmotrio situaciju i bez mnogo oklevanja, bez predstavljanja i bilo kakve pompe, gurnuo onog čoveka, sa sve Biblijom i džinovskim buketom, u rupu za orkestar. Bio je to nevideni uspeh. Od prvobitnih napadača nije više bilo ni traga, ali sada se cela gomila digla na noge, kao jedan. Policajci su plakali, publika se besno tukla između sebe, a svako je pokušavao da se dogradi delića buketa; sa svih strana, publika je

Program za dadaističko veče u Hagu, 28. I 1923.

publikom, da s najvećom pažnjom obrađuje svoju njivicu, ne bi li iz nje niklo nešto novo.

Za mene je najbolje iskustvo bilo ono iz Utrehta. Dok sam najavljuvao veliku i slavnu revoluciju¹⁶ (van Doesburg je bio u garderobi), na scenu je stupilo nekoliko nepoznatih, maskiranih osoba, koji su mi predale jedan vrlo neobičan buket i očigledno hteli da preotmu predstavu. Buket je bio visok skoro tri metra i pričvršćen za ogromni drveni ram. Sastojao se od trulog cveća i kostiju, s jednom nesrećno iščupanom kalom (cvet) na vrhu. Pored toga, pred noge buržoaziji bili su položeni i jedan ogromni, smrdljivi venac i izbledela, svilena lenta,

¹⁶ Šviters je čitao svoju priču, „Uzroci i početak velike i slavne revolucije u Revonu“ („Ursachen und Beginn der grossen glorreichen Revolution in Revon“, prvi deo njegovog nedovršenog romana, *Franz Müllers Drahtfrühling*, objavljen u *Der Sturm*, XIII, 11, 1922).

Ona je kao vaši političari: ništa.
Ona je kao vaši heroji: ništa.
Ona je kao vaši umetnici: ništa.
Ona je kao vaše religije: ništa.”⁹

Dada nije napravljena već nastala.

Dadaista se ne može postati već samo biti.

U prvim, skandaloznim danim posle dadinog rođenja, ni samim dadaistima nije bilo sasvim jasno šta ih je okupilo. U to vreme (oko 1915), dadaizam je imao uglavnom estetski karakter. Postepeno ga se oslobođao, da bi se na kraju okrenuo protiv umetnosti.

Prema dadi, umetnost vredi samo kao spekulacija o atavističkim i fetišističkim nagonima čovečanstva. Umetnost, smatraju dadaisti, nastaje iz potrebe da se ti nagoni prognaju, u čemu se još nije uspelo.

U prizoru modernog sveta dada vidi proizvod svih mogućih kontradikcija i nedoslednosti, bankrotstvo pokušaja da se život objasni s moralističkog stanovišta.

Pokušaji Isusa, Bude, Tolstoja i drugih, nisu vodili ničemu. Dada potpuno odbacuje sve eksperimente u uređivanju te beskrajno promenljive, haotične i heterogene mase, zvane ljudski rod.

Dada ne priznaje evoluciju. Svaki pokret rađa kontrapokret, jednake snage, i oni se uzajamno poništavaju. Ništa se suštinski ne menja. Svet uvek ostaje kakav jeste. Dada je potpuno odbacila opštепrihvaćenu podvojenost materije i duha, muškog i ženskog i tako dosegla „tačku ravnodušnosti“, koja prevazilazi ljudsko poimanje vremena i prostora.¹⁰ To znači da

⁹ Francis Picabia, „Manifeste cannibale dada“, *Dada* no. 7 („Dadaphone“), Pariz, mart 1920, str. 3.

¹⁰ Referenca na ideje Salomoa Fridlendera (Salomo Friedlaender „Mynona“, 1871–1946), koji je u svojoj knjizi *Kreativna ravnodušnost* (Schöpferische Indifferenz, 1918) spekulisao da bi ljudska svet mogla dostići

je dada stekla sposobnost da tačku gledanja i fiksnu daljinu, koji nas drže zatočenim u našoj (trodimenzionalnoj) zabluđi, stavi u *pokret*. Tako je postalo moguće da se prizma sveta sagleda kao celina, a ne samo s jedne strane. U tom smislu, dada je jedna od najsnažnijih manifestacija četvrte dimenzije, transponovane na subjektivnu ravan.

Svakom „da“ dada može istovremeno da pokaže „ne“. Dada je da-ne: ptica s četiri noge, merdevine bez stepenika, kvadrat bez uglova. Dada sadrži pozitivno i negativno u istoj meri. Shvatanje po kojem je dada samo destruktivna, ne shvata sam život, čiji je dada izraz. Boriti se protiv dade znači boriti se protiv samog sebe. Dada želi da okonča podelu na transcendentalnu i svakodnevnu stvarnost. Dada je potreba za jedinstvenom realnošću sveta, sačinjenom od disonantnih i kontrastnih odnosa.

Dada u prirodi ne vidi lep prizor, koji tako rado zamišljamo, već smrdljivi leš, koji zagađuje naša duhovna zadovoljstva i sve odmah dovodi u stanje truljenja: svako, od čistačice do umetnika (što je u suštini isto), vodi bitku protiv prirodnog raspadanja.

Zato bih sada ustupio reč holandskom dadaisti I. K. Bonsetu¹¹, koji je sve to izrazio poetski, u svom tekstu DRAMADIN HIPOSTRODON (HYPOSTRODON DER DRAMADE).¹²

srednju tačku između dihotomija preko kojih obično opažamo svet. Fridlender je bio blizak prijatelj berlinskih dadaista Raula Hausmana i Hane Heh (Hannah Höch). (Nap. Michael White.)

¹¹ Dadaistički alias Tea van Dusburga (od 1920), čiji pravi identitet dugo nisu znali ni najbliži prijatelji i saradnici. I. K. Bonset je poigravanje holandskom frazom „Ik ben zot (ja sam lud)“. Pod tim imenom je objavljivao časopis *Mécano* (1922–1924) – uz Švitersov *Merz*, možda najoriginalniju dadaističku publikaciju – u kojem su saradivala još neka poznata dadaistička imena iz Francuske, Nemačke i Holandije. <http://monoskop.org/Mécano>

¹² „Dramade“ ne znači ništa, a „hypostrodon“ bi mogla biti neka potkožna injekcija (ili infekcija).

istina je bila da je upravo van Dusburg, koji se pojavio na bini u smokingu, u besprekornoj crnoj košulji, s belom kravatom i, povrh svega toga, s monoklom i belim puderom na licu, koji je njegovim strogim crtama davao sablasnu ozbiljnost, proizveo efekat koji je bio sasvim prikladno dadaistički. Da navedem njegov vlastiti aforizam: „Život je fantastičan izum.“

Pošto nisam znao ni reći holanskog, dogovorili smo se da bih sa svojom demonstracijom dadaizma trebalo da počнем čim on posegne za čašom vode. Van Dusburg je gucnuo vodu, a ja sam, smešten usred publike, kojoj sam bio nepoznat, iznenada počeo da lajem, iz sve snage. Na drugoj večeri, u Harlemu, svi su očekivali lavež; u stvari, veče je bilo rasprodato, zato što su svi hteli da vide kako van Dusburg uzima čašu vode, a onda čuju mene, koji bi odjednom, bez najave, počeo da lajem. Na van Dusburgov predlog, tada sam preskočio lajanje.¹⁵ To nas je dovelo do treće večeri, u Amsterdamu; ovog puta, iz sale su iznosili ljude koji su pali u nesvest, jedna žena je dobila napad grčevitog smeha, koji je punih petnaest minuta držao pažnju publike, a neki fanatični gospodin, u gruboj odeći, proročki je vikao na gomilu, „Idioti!“. Van Dusburgova dadaistička kampanja je odnела odlučujuću pobedu. To je za posledicu imalo brojne nastupe u svim gradovima Holandije, a van Dusburg je svuda uspevao da na sebe i svoje trupe privuče najžešće napade publike. I uvek iznova, svi mi – Petro (Neli) van Dusburg i Vilmoš Husar takođe su bili u našoj maloj grupi – pokušavali smo da odolimo razbesneloj publici, koju smo i hteli da razbesnimo, pri čemu je Dus, uprkos svojoj crnoj košulji, uvek imao dejstvo crvene marame. Holanđanima su ta savršeno crna elegancija i dostojanstveno držanje delovali stravično provokativno, tako da je on mogao da se poigrava s

Holanđana“, odnosno, o svrshodnosti jedne dadaističke turneje u zemlji kao što je Holandija, koja je delovala kao naročito beznadežan teren.

¹⁵ Tada je, naime, počeo da trese nos, opet iz sve snage.

Dada Existé depuis toujours la Sainte Vierge
de la fur Dadaiste.

PROGRAMMA

Soirée JAN. 1923
DADA Haarlem

„Dadasofie“ korte inleiding tot het dadaïsme door Theo van Doesburg.
(anti-dadaïst).

Marcia nuziale per un coccodrilo
van Vittorio Rieti Klavier
Uitgevoerd door Mevrouw Pétron van Doesburg.

Grossen GloRreichEn RevolUtioN in REVON
door Kurt Schwitters (den Grossen Merz-DADA aus Hannover).

PauZE

Dada est contre le futur, DADA est Mort, DADA est idiot, VIVE DADA
DADA n'est pas une école littéraire hurle.
TZARA.

Marcia FuneBRE PeR uN uCCELLINO
van Vittorio Rieti Klavier.
Uitgevoerd door Mevr. Pétron van Doesburg.

GEDICHTE VoN ABSTRACTER LYRIK Bis ZUM URLAUT
door Kurt Schwitters (Sonnier-merz).
„und als sie die Tüte sah,
DA waren rote Kirschen drin
DA machte sie Tüte zu.
DA war die Tüte zu.

Simultaneistisch-méchanische dansbeelding met claxon- en houtbegleiding
door V. Huszar, met medewerking van Kurt Schwitters en Mevr. Pétron v. Doesburg.

MARCIA militare per le FOR miche
van Vittorio Rieti Klavier
Uitgevoerd door Mevrouw Pétron van Doesburg.

DADA-RAG-TIME van ERIC SATIE-SATRIEK

De schilderkunst is de weder geboorte van ons ziel in de die verf.

i. K. Bonset.

Program za dadaističko veče u Harlemu, 12. I 1923.

DRAMADIN HIPOSTRODON,

I. K. Bonseta

dadaistička meditacija o strvini,
podsticanje na protivprirodne radnje.

Nema sumnje da smo oboleli od svojih uverenja. Koliko god da smo pocepani i rasturenji, okićeni fronslama od govana, svi mi još uvek imamo pravo vodimo nekakav život. Ali, pogledajte kakva je strvina ta „priroda“, koju možete videti na pariskom „le grand roue“ (panoramski točak)¹³, na kornišu vaše kuće, u borama na licu vaše mlade, u mekoj konjskoj balezi na bulevaru Sen-Mišel.

DRAMADIN HIPOSTRODON

ispoljava se kao plutajuća, gola strvina. Svaki pokušaj da se stvori vlastiti svet, u vakuumu, u kojem bi se živilo neprimećeno, netaknuto rukom PRIRODNE DRAMADE, osuđen je na neuspeh.

Sve što se mrda i polaže pravo na dimenzije, prostor, vreme i pare, puno je mikroba, koji će, pre ili kasnije, doći po svoje. Ni za trenutak ne možete umaći tom škodljivom naličju svog „duhovnog“ iskustva (O, parodija rajske parade). Možete se zadovoljiti toplim kupkama (= poezija), fazanima boje kalaja (= religija), naočarima od stakla sa srednjovekovnih crkvenih prozora (= umetnost), horizontalno uravnoteženom klackalicom (= filozofija), ali rak u vašem srcu će neminovno nastaviti da se širi. Stotine generacija su mukotrpno pokušavale da prognaju taj rak – da ga prevaziđu – da ga obuzdaju, ne uviđajući da su sami njihovi mozgovi i sadržaj njihovih aspiracija zaraženi istim kancerogenim čelijama. Dada je krenula u pohod protiv tiranije PRLJAVŠTINE i to je

¹³ Panoramski točak (ili „Ferisov točak“, po izumitelju, Georgu Ferrisu), sagrađen za Svetsku izložbu u Parizu 1900.

ono po čemu se razlikuje od impresionizma, koji se pomirio s tom štrom. Cele generacije su požudno udisale pogubna isparenja filozofije, religije i umetnosti, u uverenju da će posledična katapepsi (potpuna svarenost) biti pravo životno stanje.

Mi, neovitalisti, dadaisti, destruktivni konstruktivisti, razotkrili smo krajnju ulceraciju svetskog tela, vičući, „Gledaj, gledaj, gledaj, tu, tu, tu, ništa, ništa, ništa“. Bez batine iznad naših glava, trenuci spokoja u kojima uživamo ne bi nam bili tako slatki. Ono što najljubomornije čuvamo – kao što nam pokazuje dadazofija – jeste naš prašak za spavanje. Uz redovnu i pažljivu upotrebu tog praška, promakla nam je činjenica da je ceo život nakićen govnima. Ma koliko bili debeli zidovi kojima pokušavamo da se ogradiamo od prirode, najminuncioniji proizvodi naših duhovnih zadovoljstva nestaće u toj džinovskoj katapepsi.

DA LI VAM JE SADA JASNO ŠTA JE DADA?

Weet U nu wat „Dada“ is?

1923.

Teo van Dusburg i dada

Kurt Šviters (1931)

Svi znaju za van Dusburga, iz časopisa *De Stijl*, za njegov rigorozni razvoj, za njegovo logički utemeljeno stvaralaštvo, ali samo su neki svesni njegovog značaja za dadu. On je bio taj koji je predstavio dadaizam u Holandiji, 1923, s nečuvenim uspehom, pri čemu je, u tom procesu, dobrim delom i sam postao dadaista.

U svom časopisu *Mekano* (Mécano) već se bio dokazao kao vrsni poznavalac dade; u svakom redu koji je napisao, svesno ili nesvesno, oseća se njegov veliki entuzijazam za dadu.

Krajem 1922, Teo van Dusburg je pozvao najistaknutije dadaiste na jedan kongres u Holandiji, koji je trebalo da se održi naredne godine. Nažalost, tada smo pogrešno procenili prijemčivost Holanđana, tako da sam, pored van Dusburga, bio jedini dadaista koji je se pojavio na prvoj večeri u haškoj dvorani Kunstkring.¹⁴ Teo van Dusburg je održao uvodno predavanje o dadaizmu, a ja sam trebalo da pružim primer dadaizma. Ali,

¹⁴ Godine 1922, posle Kongresa konstruktivista i dadaista u Vajmaru i Jeni (24–27. IX), održanog takođe na inicijativu van Dusburga (na kojem je Cara održao svoje „Predavanje o dadi“), pao je predlog da se priredi još jedan skup, ovog puta u Holandiji. Taj predlog će zatim prerasti u ideju o turneji. Van Dusburg je očekivao Caru i još neke dadaiste iz Francuske i Nemačke (Arp, Hausman, Ribmon-Desenj), ali samo je Šviters uspeo da dođe na vreme, iako su i ostali, kroz prepisku, učestvovali u osmišljavanju turneje. Do tada, u Parizu i Berlinu nije više bilo organizovanih dadaističkih grupa, tako da je i to osipanje, do kojeg je došlo u glavnim žarištima dade, možda uticalo na pogrešnu procenu o „prijemčivosti